

ΖΑΚ ΝΤΕΡΡΙΝΤΑ: ΖΩΗ, ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΠΙΤΣΩΡΗΣ

Τη νύχτα της Παρασκευής 8 Οκτωβρίου 2004 απεβίωσε ο Ζακ Ντερριντά, ίσως ο μεγαλύτερος φιλόσοφος του 20ού αιώνα. Η κηδεία του έγινε το απόγευμα της Τρίτης 12 Οκτωβρίου, είκοσι τέσσερα χιλιόμετρα νοτίως των Παρισίων, στο μικρό νεκροταφείο της κωμόπολης Ρις-Ορανζίς όπου και διέμενε.

Την ημέρα της κηδείας του Μωρίς Μπλανσό (24-2-2003), ο Ζακ Ντερριντά, κατά την καύση του νεκρού, εξεφώνησε τον επικήδειο μπροστά σε ένα εξαιρετικά ευάριθμο κοινό: την Μονίκ Αντέλμ, τον Ζαν-Λυκ Νανσύ, την οικογένεια της υιοθετημένης Πορτογαλίδας κόρης του. Τη μεθεπομένη, στο σεμινάριό του που ήταν αφιερωμένο στη μνήμη του Μπλανσό, ο Ντερριντά μετά από μια μακρά επιχειρηματολογία αποφάνθηκε ότι η καύση του νεκρού είναι ίδιον της νεωτερικότητας. Εν συνεχεία, αμέσως μετά τη λήξη του σεμιναρίου, σε ένα καφέ και εν μέσω ολιγάριθμων φίλων, είχα το θράσος να τον ρωτήσω τι θα επέλεγε ο ίδιος: την καύση ή τον ενταφιασμό; (Είχε προηγηθεί μια συζήτηση για τις ιδιότυπες συνθήκες της ταφής του Μπλανσό). Η απάντηση ήταν ακαριαία: «Ο Ζαν-Λυκ Νανσύ είναι υπέρ της καύσης».- «Και εσείς;», επέμεινα. - «Υπάρχει πάντοτε η εναλλακτική λύση», μου απάντησε - χωρίς να προσδιορίσει τη δική του επιλογή. Η τελετή του ενταφιασμού του Ζακ Ντερριντά ήταν άκρως απέριτη και σύντομη: γύρω από τον τάφο είχαν συγκεντρωθεί οι οικείοι και οι κατά το μάλλον ή ήττον στενά συνδεδεμένοι με τη σκέψη του, από όλα σχεδόν τα μέρη της γης. Δεν υπήρξε καμία θρησκευτική τελετή, δεν εκφωνήθηκε κανένας επικήδειος. Οι παριστάμενοι, ανείπωτα βουβοί, περνούσαν μπροστά από τον τάφο ρίχνοντας λίγο χώμα...

Στις 10 Νομβρίου 2001, στο Πανεπιστήμιο του Λάμφπρα (Loughborough University), ο Ντερριντά συμμετείχε σε μια συζήτηση στρογγυλής τραπέζης με τον τίτλο «Life.after.theory». Εξαρχής, ο Γάλλος φιλόσοφος προβαίνει σε δύο παρατηρήσεις. Η πρώτη αφορά τη λέξη after, η οποία στην έκφραση «be after» μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα. Αφενός: «σύμφωνα με», οπότε ο αγγλικός τίτλος μπορεί να μεταφραστεί «Η ζωή σύμφωνα με τη θεωρία», δηλαδή ότι στη ζωή σου προσπαθείς να είσαι ή είσαι συνεπής, σύμφωνα με τη θεωρία που ασπάζεσαι, υιοθετείς ή που εσύ ο ίδιος δημιουργείς. Αφετέρου: απλώς «μετά», οπότε ο αγγλικός τίτλος μπορεί να μεταφραστεί «Η ζωή μετά τη θεωρία», δηλαδή ότι η ζωή σου μπορεί να μη διέπεται από τις αρχές της θεωρίας σου, να μη συνάδει με αυτές, να έρχεται μετά από αυτές.

Η δεύτερη παρατήρηση αφορά τη λέξη «θεωρία». Ο Ντερριντά διευκρινίζει ότι «ποτέ δεν χρησιμοποι[εί] τη λέξη “θεωρία”» με τη σημασία που αυτή έχει κατά τη χρήση της από τους Αμερικανούς και αγγλόφωνες ομιλητές και συγγραφείς, για να καταλήξει ότι κατά συνέπεια θα μετέφραζε τον αγγλικό τίτλο της συζήτησης, σύμφωνα με το γαλλικό ιδίωμα, ως εξής: «“Η ζωή σύμφωνα με/μετά τη φιλοσοφία,” την αποδόμηση, τη λογοτεχνία, και ούτω καθ’ εξής».

Αυτή η διάκριση είναι κεφαλαιώδης, αλλά τώρα, και μάλιστα εδώ, δεν αρμόζει να την πραγματευθούμε. Αυτό που μπορούμε πολύ εύκολα είναι να υπενθυμίσουμε, εντελώς συμβατικά, ότι η σκέψη του Ντερριντά δηλώνεται από τον ίδιο ως αποδόμηση (ούτε μεταδομισμός ούτε μεταμοντερνισμός) και ότι διαμορφώνεται ουσιαστικά το 1967 με την έκδοση τριών βιβλίων: α) *Περί γραμματολογίας*, β) *Η γραφή και η διαφορά*, γ) *Η φωνή και το φαινόμενο*.

Αν και βαθιά ριζωμένη στην ευρωπαϊκή φιλοσοφική παράδοση, η σκέψη του Ντερριντά ενοχλεί ακριβώς εκείνους που έχουν βολευτεί (στο πανεπιστήμιο, στη δημοσιογραφία, στην κριτική της λογοτεχνίας, κ.λπ.) στην άκριτη αλλά εφησυχαστική αποδοχή πάγιων, αταλάντευτων θέσεων. Η αρνητική αντίδραση εναντίον της σκέψης του έχει δύο σταθερά γνωρίσματα: την αναγνωστική ανικανότητα ή την άρνηση να τον διαβάσουν. Όποιος έχει διαβάσει πραγματικά, δηλαδή με έντονη προσοχή και μεγάλη υπομονή, έστω και ένα βιβλίο του Ντερριντά, είναι αδύνατον να μη νιώσει την ισχύ της κριτικής δύναμής του. Το πρ και μεγαλύτερο- κέρδος αυτής της αναγνωστικής πράξης είναι η ανασφάλεια: Ο Ντερριντά κλονίζει τους θεωρητικούς εφησυχασμούς οδηγώντας μας στην οδό της απορίας, καλώντας κατ’

Avec le vide les pleins pouvoirs.

Έγραψε ο Albert Camus στο βιβλίο των επισκεπτών στο άνοιγμα της έκθεσης *Le vide* του Yves Klein στις 28 Απριλίου 1958

Ο Βαγγέλης Μπιτσώρης είναι συγγραφέας-μεταφραστής και διδάσκει μεταφρασιολογία στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Μετάφρασης (ΕΚΕΜΕΛ).

Avec le vide les pleins pouvoirs

αυτόν τον τρόπο να αναλάβουμε εμείς οι ίδιοι την ευθύνη της κρίσης μας και, κυρίως, των αποφάσεών μας μέσα σε μια κατάσταση διττού αντιφατικού καταναγκασμού, εκεί όπου η απόφαση δεν έχει ήδη υπολογιστεί, αλλά μετεωρίζεται ανάμεσα σε δύο όρους που την καλούν να τους επιλέξει σχεδόν με ισάξια επιχειρήματα.

Ακόμη θυμάμαι την αντίδρασή του –στο τρίτο από τα τέσσερα συνέδρια που έγιναν με θέμα το έργο του στο Σεριζύ-λα-Σαλ στη Νορμανδία– στα πιεστικά ερωτήματα που του θέσαμε σχετικά με τη ανάλυσή του για την απόφαση. «Ποτέ στη ζωή μου δεν αποφάσισα», μας απάντησε. Η απροϋπόθετη, η μη υπολογισμένη απόφαση, αυτή ακριβώς που ο ίδιος θεμελίωσε θεωρητικά, είναι αδύνατον να υλοποιηθεί απροϋπόθετα, στην πραγματική, πάντοτε υπό προϋποθέσεις ζωή. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι στη ζωή σου μπορείς να πράττεις ό,τι θέλεις, ότι δεν πρέπει να διερευνάς, να αναζητείς, να πληροφορείσαι, να διακρίνεις, να διαχωρίζεις, να προσπαθείς αενάως να βελτιώνεις τους δικαιοκούς, κοινωνικούς και πολιτικούς όρους, ούτως ώστε αυτοί να πλησιάζουν και να συνάμα να μεταβάλλουν την άνευ όρων καθαρή θεωρητική κατασκευή. Τούτη η ασυμφωνία, αυτή η αναπόφευκτη, αναγκαία και αναγκαστική ανακολουθία μεταξύ θεωρίας και ζωής ταλανίζει όλο το έργο του Ντερριντά. Αυτή ακριβώς εμπλουτίζει το έργο του με μια ιδιαίτερα σημαντική ηθική, δικαιοκή και πολιτική διάσταση, η οποία προβάλλει εντονότερα στα έργα της τελευταίας δεκαετίας.

Ο Ντερριντά, στη συζήτηση για τη «Ζωή σύμφωνα με/μετά τη θεωρία», ομολογεί: «Κατ' αρχήν προσπαθώ [...] να ζήσω τη ζωή μου σύμφωνα με/μετά όλα αυτά τα πράγματα, προσπαθώντας να είμαι συνεπής με ό,τι λέω ή με ό,τι γράφω ως φιλόσοφος, ως αποδομιστής φιλόσοφος, χωρίς να καθιστώ τη ζωή μου απλή εφαρμογή ή συνέπεια των λεγομένων μου. [...] Έτσι, αρνούμαι συνεχώς, ούτως ειπείν, στη ζωή μου, ό,τι λέω στα βιβλία μου ή στη διδασκαλία μου. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν πιστεύω σε όσα γράφω, αλλά προσπαθώ να κατανοήσω γιατί υπάρχει αυτό που αποκαλώ Ανάγκη – και αυτήν τη γράφω με άλφα κεφαλαίο». Στη συνέντευξη που έδωσε στην εφημερίδα *Le Monde* (19-08-2004), ο Ντερριντά δηλώνει ότι «ποτέ δεν έμαθα-να-ζω», γιατί «μαθαίνεις να ζεις σημαίνει ότι θα έπρεπε να σημαίνει ότι μαθαίνεις να πεθάνεις, να λαμβάνεις υπ' όψιν, για να την αποδεχθείς, την απόλυτη θνητότητα (χωρίς σωτηρία, χωρίς ανάσταση, χωρίς λύτρωση) – ούτε για τον εαυτό σου ούτε για τον άλλον». Η ζοφερή πεποίθησή του ότι η «ζωή είναι επιβίωση», ότι «όλοι είμαστε επιζώντες με αναστολή», δεν τον οδηγεί στην πλατωνική οδό της «μελέτης θανάτου» αλλά αντίθετα, θα έλεγα, στη «μελέτη της ζωής», στον πολιτικό αγώνα για την καθολική επικράτηση «του δικαιώματος σε μια ζωή που αξίζει να της ζεις».

Η κηδεία του Ζακ Ντερριντά σηματοδοτείται από δύο αποκαλυπτικά στοιχεία: η απουσία της θρησκευτικής τελετής δείχνει τη βαθιά πίστη του στις εκκοσμικευτικές αξίες του Διαφωτισμού, ενώ ο ενταφιασμός δηλώνει την επιβεβαίωση της ιουδαϊκότητας. Εν κατακλείδι, η αναφορά μου στον ενταφιασμό του Ζακ Ντερριντά θέλει μονάχα να δείξει ότι ο ίδιος, μολονότι δεν έχει ενδώσει στο πλατωνικό κέλευσμα της «μελέτης θανάτου», μολονότι δηλώνει ότι «παραμένει ανεπίδεκτος μαθήσεως όσον αφορά το να ξέρεις να πεθάνεις», μολονότι δεν συμφιλιώθηκε ποτέ με το θάνατο, ήξερε πολύ καλά πώς θα αναγκάσει την απόλυτη, αδήριτη Ανάγκη, τη θνητότητα, να υποκύψει, ούτως ώστε ο θάνατος, όχι η ζωή, να συνάδει με τη θεωρία.

(Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στην Κυριακάτικη Αυγή, 17-12-2004)

Avec
plein